

Lucija Periš¹⁰⁷

PRAVO NA AMERIČKI SAN: SOCIJALNA INKLUZIJA OSOBA S INVALIDITETOM U AMERIČKOJ BIOGRAFSKOJ DRAMI

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

UDK: 82.0:159.923.2

DOI: <https://doi.org/10.59014/XIEM5343>

Sažetak

Američka realistička drama tematizira ostvarenje američkog sna u kapitalističkoj Americi, pri čemu invaliditet nerijetko predstavlja prepreku u privatnom i poslovnom ostvarenju osobe. Rad analizira status osoba s invaliditetom i inkluzivne prakse u ove tri američke biografske drame: *Izlazak Sunca na Campobellu* (1958) Dorea Scharyja, *Čudotvorka* (1959) Williama Gibsona i *Leptiri su slobodni* (1969) Leonarda Gershea. Analizom likova s invaliditetom u tri navedene biografske drame (status u obitelji, društveni život te obrazovanje i poslovna ostvarenja) nastoji se ukazati na aspekte u kojima je američko društvo 19. i 20. stoljeća zaostajalo u inkluziji osoba s invaliditetom. Pritom se primjenjuju teorijska razmatranja o tvorbi identiteta teoretičarke književnosti Kristine Peternai Andrić kako bi se objasnio utjecaj invalidnosti na identitet pojedinca. U radu se zaključuje kako su stigme povezane s invalidnošću bile uvelike prisutne u modernoj Americi i da sama invalidnost kao tjelesno stanje nije ograničavajuća za pojedinca, već su to predrasude koje društvo veže uz osobe s invaliditetom. Invaliditet se tako može tumačiti kao društveni konstrukt ovisan o političkim, kulturnim i ekonomskim okolnostima, stoga i promjena u okolnostima otvara mogućnosti boljoj inkluziji osoba s invaliditetom u budućnosti.

Ključne riječi: američki san, *Čudotvorka*, invaliditet, *Izlazak Sunca na Campobellu*, *Leptiri su slobodni*

¹⁰⁷ Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, lucija.peris@aukos.hr

Američki san i invaliditet

Američki san temeljni je koncept američkog društva koji podrazumijeva slobodu, jednakost i ravnopravne mogućnosti za sve pojedince na području SAD-a. Ovaj mitski ideal temelje crpi iz američke *Deklaracije o nezavisnosti* koja tvrdi da su „svi ljudi stvoreni jednaki, da ih je njihov Stvoritelj obdario određenim neotuđivim Pravima, među kojima su Život, Sloboda i potraga za Srećom“ (SAD, 1776). Izraz *američki san* skovao je James Truslow Adams, upotrijebivši ga prvi put 1931. u knjizi *The Epic of America*. „Truslow je vjerovao da svatko može postići bolji, sretniji i bogatiji život, ne samo u materijalnom smislu, već i u duhovnom, društvenom i obrazovnom“ (Pantić Conić, 2017, 1726). Potraga za američkim snom postala je toliko učestala tema među dramskim piscima da je, prema teatrologinji Sanji Nikčević, upravo odnos prema američkom snu osnovno klasifikacijsko načelo američke realističke građanske drame unutar koje razlikuje afirmativni i subverzivni pravac. Afirmativna drama „potvrđuje osnovne vrijednosti američkog sna i pokazuje junake koji uspiju prihvatiti i sebe, i okolinu, i svijet“, dok subverzivna drama „negira mit prikazujući gubitnike američkog sna, likove koji ne uspijevaju primijeniti poznata pravila“ (Nikčević, 2006, 10). Iščitavanjem korpusa američke realističke drame otvara se pitanje je li ostvarenje mitskog sna o uspjehu omogućeno svim američkim građanima, što posebno dolazi do izražaja u dramama koje se bave problematikom invaliditeta kao što su *Izlazak Sunca na Campobellu* Dorea Scharyja (1958), *Čudotvorka* Williama Gibsona (1959) i *Leptiri su slobodni* Leonarda Gershea (1969). Ove tri biografske drame donose priču o životima Amerikanaca koji uspijevaju prevladati društvene stigme vezane uz invaliditet. Dore Schary u drami *Izlazak Sunca na Campobellu* oslikava Franklina Delanoa Roosevelta koji unatoč dječjoj paralizi od koje obolijeva u trideset i devetoj godini života uspješno nastavlja započetu političku karijeru. Biografska drama *Čudotvorka* smještena je u 1880-e u dom obitelji Keller u Alabami čija kći Helen ostaje slijepa i gluhonijema nakon dijagnosticirane „akutne kongestije želuca i mozga“ (Gibson, 1989, 2)¹⁰⁸, ali uz pomoć učiteljice Annie Sullivan djevojčica nauči komunicirati s okolinom. Drama *Leptiri su slobodni* inspirirana je životom američkog odvjetnika Harolda Krentsa, a prikazuje Dona Bakera, slijepog

108 Sve citate koji su u ovom radu preuzeti iz literature na engleskom jeziku prevela je autorica rada.

mladića u ranim dvadesetima koji pokušava samostalno živjeti u New Yorku pri čemu doživljava jednake teškoće kao i osobe bez invaliditeta, od obiteljskih problema do zaljublivanja. Premda navedene drame prikazuju subjekte s invaliditetom koji su se samostalno izborili za ravnopravan status u društvu, rad nastoji ukazati na aspekte u kojima je američko društvo 19. i 20. stoljeća zaostajalo u inkluziji osoba s invaliditetom. Pritom će se upotrijebiti teorijska razmatranja o tvorbi identiteta teoretičarke književnosti Kristine Peternai Andrić kako bi se objasnio utjecaj invalidnosti na oblikovanje identiteta pojedinca.

Invaliditet kao identitet

Pojam invalidnost označava tjelesno, intelektualno ili mentalno oštećenje, dok termin invaliditet podrazumijeva onesposobljenost izazvanu društvenim preprekama koje pojedinca s invaliditetom sprječavaju u sudjelovanju u zajednici. Preambula Konvencije o pravima osoba s invaliditetom definira invaliditet kao koncept koji „nastaje kao rezultat međudjelovanja osoba s oštećenjima i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline te iz prepreka koje postoje u okolišu, a koje onemogućuju njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu na izjednačenoj osnovi s drugim ljudima“ (UN, 2006). Budući da su se status osoba s invaliditetom i pogled na invalidnost u povijesti nerijetko mijenjali, tako su se izdvojili ovi različiti pristupi invalidnosti: model milosrđa, medicinski model i socijalni model. Model milosrđa naglasak stavlja na nemoć osobe s invaliditetom – ovaj model, naime, „invaliditet ... smatra deficitom, a osobe s invaliditetom [subjektima koji] nisu u mogućnosti pomoći sebi i voditi neovisan život“ (Mihanović, 2011, 73). Medicinski model, s druge strane, invalidnost shvaća kao oštećenje koje se isključivo može „prevladati medicinskom intervencijom“ ili „kompenzirati rehabilitacijom“ (Albrecht, Seelman i Bury, 2001, 430), pritom zanemarujući ostale teškoće koje invalidnost podrazumijeva, ali i druge načine kojima se može pospješiti kvaliteta života osoba s invaliditetom. Navedene nedostatke nadoknađuje socijalni model koji invaliditet shvaća kao društveni konstrukt. Suprotno od medicinskog modela koji invalidnost definira kao manjkavost tijela ili uma, „u socijalnom modelu uočava se to da invaliditet nastaje kao identitet kroz društvene procese te u prvi plan izbija status osoba s invaliditetom kao (ugrožene) manjine“ (Peternai Andrić, 2019, 151). Postojeće definicije naglašavaju

međuvodnost invalidnosti kao oštećenja i društvene percepcije ovog stanja, što znači da status osobe s invaliditetom ovisi o organizaciji nekog društva. „Naglasak na invaliditetu kao identitetu vodi spram opsežnijega tematiziranja društvenoga – društvo se promatra kao ono što sprječava tjelesno i psihički različite i/ili oštećene osobe a u njemu sudjeluju aktivno i svakodnevno“ (Paternai Andrić, 2021, 56). U američkom okruženju prepreke za osobe s invaliditetom mogu proizići iz ekonomskog uređenja zemlje u kojem je zdravlje pojedinca preduvjet za pristup i integraciju u tržište rada. „Invaliditet je društveno stvorena kategorija proizišla iz radnih odnosa, proizvod izrabljivačke ekonomske strukture kapitalističkoga društva: one koja stvara (a zatim ugnjetava) takozvano ‘onesposobljeno’ tijelo kao jedan od uvjeta koji omogućuju kapitalističkoj klasi akumuliranje bogatstva“ (Russell i Malhotra, 2002, 212). Shvaćanje invalidnosti kao devijacije, slabosti ili nedostatka pojavljuje se u 18. stoljeću usporedno s početkom industrijalizacije koja je označila prijelaz s manufakturne na masovnu tvorničku proizvodnju. Prema DePoy i Gilsonu (2011), posljedično s razvojem industrijskog društva pojavio se i novi sustav vrednovanja koji je ljude klasificirao prema njihovoj učinkovitosti. „Standardi mehanizacije i proizvodnje [u industrijskom društvu] temeljili su se na statističkim vrijednostima onoga što bi prosječni radnik ‘normalno’ trebao postići unutar zadanoga skupa parametara“ (DePoy i Gilson, 2011, 23). Zbog nemogućnosti prilagodbe zahtjevima tržišta, tijelo osobe s invaliditetom stigmatizirano je kao ono „onkraj normalnog“, odnosno „na pogrešnoj strani normalnog“ (Paternai Andrić, 2019, 17). U društvu koje subjekte vrednuje na temelju radne produktivnosti, pojedinci koji ne mogu učinkovito sudjelovati u procesu proizvodnje postaju drugi, a njihov marginalizirani položaj postaje temeljno obilježje njihova identiteta. „Identitet nije prirodna zadanost nego kontingentna, kulturna i politička, konstrukcija i svaki je identitet određen temporalnim kategorijama što su proizvedene i uvjetovane društvenim, kulturnim, geografskim kontekstom“ (Paternai Andrić, 2019, 19). Posljedično, iz ekonomskog uređenja koje isključuje osobe s invaliditetom proizlazi niz čimbenika koji onemogućuje ravnopravan status ove populacije u zajednici, uključujući teškoće pri zapošljavanju i obrazovanju, pravne prepreke, arhitektonske barijere, nepostojanje adekvatnog prijevoza, društvene predrasude povezane s invalidnošću ili pak nevidljivost u zajednici. Ovaj je problem u Sjedinjenim Američkim Državama prepoznat 1990. kada je potpisan Zakon o Amerikancima s

invaliditetom (ADA) koji zabranjuje diskriminaciju osoba s invaliditetom u pogledu zaposlenja, dostupnosti javnih služba, pristupačnosti javnih prostora i telekomunikacija.

Utjecaj obitelji na razvoj osoba s invaliditetom

Iščitavanje američke biografske drame dokazuje da na razvoj osobe s invaliditetom značajno utječe obitelj, posebice u ranom djetinjstvu i formativnim godinama. „Kako će se obitelj nositi s invaliditetom ovisi o više raznolikih činitelja: osobnosti roditelja, vrsti i stupnju invaliditeta osobe, vremenu nastanka invaliditeta, roditeljskim očekivanjima, odnosima unutar obitelji, ekonomskim i socijalnim prilikama obitelji, stupnju obrazovanja članova obitelji, kvaliteti i dostupnosti stručne podrške, kulturnom miljeu obitelji“ i brojnim drugim čimbenicima (Leutar i Štambuk, 2007, 47). Iz analize triju drama proizlazi da je tipična američka obitelj tijekom 19. i 20. stoljeća invaliditetu pristupala na tri načina – primjenjujući medicinski model gledanja na invalidnost, model milosrđa ili pak izoliranjem člana obitelji s invaliditetom. Tako dio obitelji Keller u drami *Čudotvorka* invalidnost shvaća kao medicinsko stanje koje treba liječiti, a ne stanje koje se pospješuje pravilnom inkluzijom. „Medicinski model nalaže da se osoba s invaliditetom, kroz operacije, medicinske tretmane, rehabilitacije i slično prilagodi društvu pri čemu se individualna stanja ili potrebe uglavnom ne uzimaju u obzir“ (Paternai Andrić, 2019, 153). Iako Arthur Keller ističe da je „dijete posjetilo specijaliste diljem Alabame i Tennesseeja“ (Gibson, 1989, 11) i da liječnička pomoć nije pomogla Helen, teta Ev kaže da invalidnost „nije stvar koju se može pustiti u nedogled, poput vremena“ (Gibson, 1989, 10) i da se ipak „nešto treba učiniti za to dijete“ (Gibson, 1989, 11), a kao rješenje predlaže uglednog okulista dr. Chisholma. Budući da se roditelji usredotočuju na traženje medicinskog rješenja invalidnosti uzrokovane bakterijskim meningitisom koji liječnici pogrešno tumače kao kongestiju (Gilsdorf, 2018, 1448), dijete ostaje zanemareno u fizičkom, emotivnom, kognitivnom i društvenom smislu pa se u opisima Helen može vidjeti da je djevojčica uvijek „u svojem uobičajenom zapuštenom stanju“ (Gibson, 1989, 48). Zbog nemogućnosti identifikacije s djetetovom invalidnošću i neuspjelih pokušaja discipliniranja slijepe djevojčice roditelji ne razvijaju blizak odnos s kćeri pa se tako za oca ističe da je „čudan s njom; kada stavi ruku na njezinu glavu, ona se odmakne“ (Gibson, 1989,

26), dok majka nerijetko uspoređuje Helen i tek rođenu kćer Mildred za koju pak napominje da joj „nikada ne zadaje brige“ (Gibson, 1989, 66).

Osjećaj prividne inferiornosti, nedostatnosti i nesamostalnosti kod osoba s invaliditetom može proizaći iz toga ako obitelj primjenjuje tzv. model milosrđa čiji zagovornici „osobu s invaliditetom promatra[ju] kao žrtvu ograničenu tjelesnim deficitima“, zauzimajući stav da „osobe s invaliditetom ne mogu voditi samostalan život nego trebaju pomoć, simpatiju, milosrđe, specijalne usluge i institucije“ (Paternai Andrić, 2019, 152). Sara Roosevelt primjerice u drami *Izlazak Sunca na Campobellu* počinje donositi odluke umjesto sina Franklina koji obolijeva od dječje paralize iako je riječ o odraslom čovjeku i političaru. „Majka Sara savjetuje sina da se povuče iz politike i mirno živi na svojem imanju te zamjera ostalima što ga ne potiču u tome“ (Puškar Mustafić, 2020, 85). Nakon dugogodišnjeg nagovaranja sina da se okrene mirnijem životu, unatoč njegovom napretku, Roosevelt se buni: „Neću prihvatiti život nemoćnog invalida. I više neću tolerirati prijedloge, aluzije i insinucije da to učinim“ (Schary, 1989, 64). Sličan pristup primjenjuje i Florence Baker u drami *Leptiri su slobodni* koja nastoji zaštititi sina s invaliditetom tako da mu od djetinjstva uskraćuje društvenu interakciju zbog čega mladić ne uspijeva ostvariti prijateljske i romantične veze poput ostalih vršnjaka. Don se odlučuje na samostalan život kada roditeljska zaštita preraste u osjećaj sputanosti, a svoj suživot s majkom opisuje ovako: „Kod kuće sam bio kao ljubimac u kavezu“ (Gershe, 1969, 26-27). Modelu milosrđa pribjegavaju i roditelji u drami *Čudotvorka* nakon što se njihove metode discipliniranja Helen pokažu neučinkovitima. Posljedično tomu „Kellerovi su se prepustili sudbini i pustili Helen da se ponaša kako želi“ (Puškar Mustafić, 2020, 88) pa, kada djevojčica u ljutnji ozlijedi svoju učiteljicu Annie, majka joj daje slatkiš i taj čin opravdava govoreći sljedeće: „Nemamo srca za bilo što drugačije, a često ju se i ne može obuzdati“ (Gibson, 1989, 52). Učiteljica Annie Sullivan primjećuje da roditelji koriste sažaljenje kao alternativu discipliniranju djeteta s invaliditetom, smatrajući da je Kellerovima „lakše ... sažalijevati [kćer] nego ju naučiti nečem boljem“ (Gibson, 1989, 57).

Devetnaesto stoljeće svjedočilo je izoliranju, segregaciji i izdvajanju osobe s invaliditetom od ostatka obitelji zbog nemogućnosti prilagodbe potrebama koje nosi invalidnost, a pritom se „institucija nerijetko vidi kao najbolja ako ne i jedina moguća pozicija za osobu s invaliditetom“ (Paternai Andrić, 2019, 153). Gluhoslijepa Helen u drami *Čudotvorka* profilirana

je kao tuđinac u vlastitoj obitelji nakon što „brojni pokušaji da pomognu kćeri i da je bar donekle osposobe za život završavaju neuspjehom“ (Puškar Mustafić, 2020, 88). Potaknut sestriinom neposlušnošću, polubrat slijepe djevojčice James Keller predlaže ocu da smjesti Helen u ustanovu, ističući kako bi takav čin bio „najplemenitija stvar“ za dijete (Gibson, 1989, 13). Nakon što tetu Ev začudi činjenica da mladić želi izdvojiti sestru s invaliditetom iz obiteljskog okruženja, James navodi da Helen narušava obiteljsku dinamiku, da je ona tek njegova „polusestra i polumentalno defektna“ i da ju „nije ugodno stalno viđati“ (Gibson, 1989, 13). Osobe s invaliditetom o kojima obitelj nije mogla ili htjela brinuti napućivale su državne ubožnice koje su zbrinjavale raznoliku populaciju ljudi uključujući siromašne, siročad, samohrane majke, starije i nemoćne te osobe s invaliditetom. Učiteljica Annie Sullivan opisuje Kellerovima izgled ubožnice u mjestu Tewksbury u koju su smještane slijepe osobe poput nje u nadi da će spriječiti njihovu želju za smještanjem Helen u sličnu ustanovu:

ANNIE: Jedna soba bila je puna starica, bogalja, slijepih, većine umirućih, a čak i ako je njihovo stanje bilo zarazno, nije bilo mjesta gdje bi ih se moglo premjestiti, a tamo su smjestili i nas. Bilo je i mladih na drugoj strani hodnika, većinom prostitutki, s tuberkulozom i epileptičnim napadajima, i nekoliko onih koje su brinule o drugim djevojkama, pogotovo mlađima, i nekoliko ludih. Neke su imale delirium tremens. Najmlađe su bile u drugoj sobi kako bi rodile djecu koju nisu željele, počevši s dobi od trinaest, četrnaest. Poslije bi otišle, ali bebe bi ostale pa bismo se igrali s njima, iako je puno njih imalo rane po cijelom tijelu od bolesti o kojima se ne bi smjelo govoriti, ali malo je njih preživjelo. Prve ih je godine bilo osamdeset, sedamdeset je umrlo. Soba u kojoj smo se Jimmie i ja igrali bila je mrtvačnica u kojoj su držali tijela dok nisu uspjeli iskopati... (Gibson, 1989, 77-78).

Čitanjem drame *Izlazak Sunca na Campobellu* otkriva se da je ostracizam osoba s invaliditetom bio prisutan i u društvu 20. stoljeća, a „neznanje, strah od nepoznatog i praznovjerje neki su od razloga zbog kojih su osobe s invaliditetom kontinuirano izlagane marginalizaciji, stigmatizaciji, izmještane i getoizirane“ (Peternai Andrić, 2019, 186), nerijetko i unutar vlastitog doma. Iako se usprkos tjelesnim oštećenjima nastalima uslijed dječje paralize protagonist Scharyjeve drame pokušava, pužajući, samostalno uspjeti uz stepenice, javne epizode Rooseveltove borbe s invalidnošću

nailaze na otpor ostalih članova kućanstva. Franklinova majka Sara ističe primjerice da „djeca ne smiju vidjeti da se ovako kreće“ (Schary, 1989, 49) jer bi to moglo imati negativan učinak na njih, potvrđujući da novo stoljeće ipak nije donijelo pomak kada je riječ o inkluziji u obiteljskom okruženju.

Društveni život osoba s invaliditetom

Analiza društvene interakcije likova s invaliditetom u dramama *Izlazak Sunca na Campobellu*, *Čudotvorka* i *Leptiri su slobodni* potvrđuje da invalidnost nije kategorija koja inherentno podrazumijeva inferioran položaj subjekta i da invaliditet nastaje kao društveni proces: „Invalidnost, tjelesno ili psihičko oštećenje je nesumnjivo funkcionalno ograničenje za svakog pojedinca, međutim, invaliditet nastaje kao društveni proces. Društvo ‘onemogućuje’ pojedince isključivanjem ili diskriminiranjem i stvaranjem afektivnih, osjetilnih, kognitivnih ili arhitektonskih barijera“ (Paternai Andrić, 2019, 151). Diskriminacija s kojom se osobe s invaliditetom suočavaju prisutna je u različitim životnim razdobljima i okolnostima, od razvijanja prijateljstva u djetinjstvu, preko ljubavnih odnosa, pa sve do svakodnevnih interakcija s okolinom. Neki od oblika diskriminacije osoba s invaliditetom koji se pojavljuju u trima biografskim dramama jesu stigmatizacija, zanemarivanje subjekta s invaliditetom te isključivanje ili odbacivanje. Društvene stigme koje se vezuju uz osobe s invaliditetom temelje se na shvaćanju invalidnosti kao devijacije, manjkavosti i drugosti. „Upravo se prepoznavanje različitosti i određivanje razlike javlja kao prvi element u procesu stigmatizacije, a osobe s invaliditetom izložene su stigmatizaciji i pripisivanju atributa nenormalnog, zazornog, nedostatnog, čudovišnog, nakaznog, deformiranog, izopačenog“ (Paternai Andrić, 2019, 223). Spomenuta se činjenica uočava u drami *Leptiri su slobodni* pri prvom susretu Jill Tanner i slijepog mladića Dona Bakera: „Mislim ... uvijek sam vjerovala su slijepi ljudi nekako ... zastrašujući, znaš“ (Gershe, 1969, 17). Jednako štetni za osobe s invaliditetom jesu i stereotipi koji imaju pozitivnu konotaciju jer pripadnicima ove kategorije pripisuju prenaplašene osobine kao što je trajna blagost karaktera, što naposljetku rezultira dihotomijom „dobar“ i „loš bogalj“ (Darke, 2004, 102). Gersheova drama potvrđuje da već pri upoznavanju Jill oblikuje predodžbu o Donu utemeljenu na njegovom invaliditetu, vezujući uz mladića karakteristike kao što su dobrota,

iskrenost i naivnost: „Vidim da si puno bolja osoba od mene“ (Gershe, 1969, 18). Analizirane drame stoga pokazuju da percepcija invaliditeta u 20. stoljeću počiva na binarnim oprekama, zbog čega subjekti s invaliditetom postaju oni koji izazivaju strah ili zaslužuju društvenu integraciju.

Marginalizacija osoba s invaliditetom nerijetko se odvija na prešutan način, zanemarivanjem subjekta i izbjegavanjem korištenja izraza kojim bi se imenovala invalidnost. Jezik određuje društveni status pojedinca i jezik kojim nam se drugi obraćaju utječe na način na koji sebe promatramo. Subjekt je, ukratko, određen jezikom. „Procesom imenovanja, pridavanja značenja, subjekti se tvore, uključuju ili isključuju iz zajednice ili grupe, a ako imenovanje izostane, nema ni subjekta, nevidljiv je i lišen položaja iz kojeg bi se mogao reprezentirati, pregovarati, zauzeti za vlastite ciljeve, pružiti otpor vladajućim normama i konvencijama“ (Peternai Andrić, 2019, 17). Iz navedenog proizlazi da izostanak imenovanja subjekta upućuje na njegovo nepriznavanje u zajednici. U drami *Leptiri su slobodni* uočava se kako likovi bez invaliditeta ne žele koristiti riječ „sljepoća“ kako bi imenovali Donovo stanje smatrajući izraz uvredljivim – premda je to obilježje dio njegova identiteta:

RALPH. (*Neprirodno glasno.*) Hej, Jill mi je rekla da ste ... koliko ste spretni za nekoga tko ... ovaj, za nekoga tko ne vidi.

DON. Možete reći „slijep“, Ralph. I ja koristim tu riječ (Gershe, 1969, 63).

Posljednja pojava koja se uočava u analiziranim dramama kada je riječ o društvenoj interakciji osoba s invaliditetom jest izoliranje, isključivanje ili odbacivanje osobe s invaliditetom od ostatka okoline. U drami *Čudotvorka* roditelji zanemaruju integraciju djeteta u društvenu sredinu, zbog čega dijete ne uspijeva ostvariti interakciju s okolinom, bilo da je riječ o vlastitoj obitelji ili vršnjacima. Prvi kontakt mlade Helen Keller s drugom djecom prikazan u Gibsonovoj *Čudotvorki* ujedno upućuje na činjenicu da invaliditet nije bio stanje s kojim su djeca bila upoznata u 19. stoljeću. Tako prvi čin drame prikazuje pokušaj igre slijepice i gluhočujice Helen s dvoje djece bez invaliditeta, Marthom i Percyjem, koju onemogućuje činjenica da djeca koja ju okružuju nisu posve upoznata s načinom na koji slijepice osobe komuniciraju zbog čega nastaje jaz. „Za stigmatizirane interakcije s onim ‘normalnim’ što subjekte vide kao različite mogu biti mučne i neugodne i obuhvaćati različite radnje i stanja, od

znatiželje, pretjerane brižnosti, do ismijavanja i ruganja“ (Paternai Andrić, 2019, 190). Iz didaskalija je primjetno da Helen pokušava ostvariti bliskost s djecom dirajući ih po licu, pri čemu djeca bez invaliditeta ne razumiju njezin način komuniciranja: „Okružena je s njih dvoje, u hrpi isječaka papirnatih lutaka, a dok oni pričaju, Helen stavlja ruke na njihova lica naizmjenice, zbunjeno osjećajući pokrete njihovih usana“ (Gibson, 1989, 8). Najprije Martha „odguruje ruku koju Helen stavlja na njezina usta“ (Gibson, 1989, 8), zatim jednako čini i Percy: „Ali Helen mu gura prste u usta, kako bi osjetila njegov jezik; on ih ugrize, iziritiran, a ona ih istrgne“ (Gibson, 1989, 8-9). Drama *Leptiri su slobodni* pokazuje kako se djeca s invaliditetom nerijetko sama izoliraju od svojih vršnjaka zbog straha od neprihvatanja: „Stigmatizirani razvijaju različite mehanizme samoobrane: održavaju tjelesnu distancu spram drugih, pokušavaju ograničiti druge u namjeri da izgrade stereotipiziranu sliku na način da uskraćuju informacije o sebi“ (Paternai Andrić, 2019, 189-190). Protagonist Gersheove drame *Don od djetinjstva* izbjegava sklapanje prijateljstava zbog straha od stigmatiziranja i navodi kako mu je jedini prijatelj tijekom odrastanja bio vlastiti otac koji je preminuo: „On je bio jedini prijatelj kojeg sam imao dok sam odrastao. Bio je tip čovjeka koji bi mi bio prijatelj čak i da mi nije bio otac“ (Gershe, 1969, 24).

Obrazovanje i poslovna dostignuća osoba s invaliditetom

Tehnološki i znanstveni napredak nisu uvijek podrazumijevali unapređenje životnih okolnosti osoba s invaliditetom, stoga je i shvaćanje invaliditeta kao nedostatka povezano s razvojem industrijske proizvodnje (Albrecht i sur., 2001, 415). Ako subjekt zbog tjelesnog ili mentalnog oštećenja nije sposoban sudjelovati u proizvodnom radu, stigmatiziran je kao nepodoban, a tijelo takvog subjekta doživljava se kao devijantno, manjkavo i nesposobno. „U suvremenom se dobu što ga obilježava industrijalizacija i kapitalizam najviše vrednuje učinkovitost i brzina, što znači da su osobe s invaliditetom u startu u zaostatku i u bitno lošijem položaju zbog tjelesnog stanja ili kronične bolesti što umanjuju ili ometaju nečije sposobnosti za rad“ (Paternai Andrić, 2019, 159). S obzirom na to da se slijepim i slabovidnim osobama u 19. stoljeću nisu nudile brojne poslovne prilike, u drami *Čudotvorka* ravnatelj Škole za slijepe Perkins, Michael Anagnos, savjetuje učiteljicu Annie Sullivan da bude poslušna novim poslodavcima:

„Annie, budi skromna. Nemaš toliko ponuda da možeš birati“ (Gibson, 1989, 19). Usluge slijepih osoba ujedno su bile oskudno plaćene pa tako slabovidna učiteljica Annie za cjelodnevni rad u obitelji Keller dobiva plaću od „dvadeset pet dolara mjesečno“ (Gibson, 1989, 19). Arthur Keller istovremeno slabo vrednuje stručnost učiteljice Annie, a nepovjerenje u njezine sposobnosti proizlazi iz činjenice da je djevojka slabovidna: „Ovdje je puna kuća odraslih koji se ne mogu nositi s djetetom, kako može neiskusna poluslijepa jenkijevska školarka upravljati njome?“ (Gibson, 1989, 33). Drama *Izlazak Sunca na Campobellu* pokazuje da Rooseveltovo obolijevanje od dječje paralize također ugrožava njegovu političku karijeru jer se slika invaliditeta veže uz slabost. „Osim što je invalidnost tog stupnja izuzetno teška sama po sebi, Rooseveltu je bilo teško pokazati se kao invalid pred drugim ljudima jer je njegova slika u javnosti do tada bila savršena“ (Puškar Mustafić, 2020, 87). Nakon što javnost sazna za njegovu invalidnost, počinje ga gledati kao nemoćnoga, stoga politički savjetnik Louis Howe kaže da je potrebno „zaustaviti pričanja ljudi koji govore da je Roosevelt bio dobar čovjek koji je nekada imao dobru priliku i da je baš šteta za njega“ kako bi Roosevelt povratio ugled u svijetu politike (Schary, 1989, 71).

Američki obrazovni sustav djeci s invaliditetom nije pružao adekvatno obrazovanje sve do kraja 20. stoljeća jer se tjelesni invaliditet poistovjećivao s intelektualnim nedostatkom. Premda „invalidnost danas razumijemo kao posljedicu društvenih i ekonomskih i strukturnih odnosa, a ne kao posljedicu manjkavog tijela ili manjkavog uma“ (Paternai Andrić, 2019, 11), nije uvijek bilo tako. Edukacija slijepe i gluhe djece u Americi dugo se provodila u posebnim internatima, a segregirano obrazovanje negativno je utjecalo na daljnji napredak djece. U skladu s navedenim, Annie Sullivan u drami *Čudotvorka* kritizira pristup učitelja u školi za slijepe Perkins referirajući se na dr. Samuela Gridleyja Howea koji svoje učenike „nikada nije tretirao kao običnu djecu“ (Gibson, 1989, 29). Etiketiranje djece s invaliditetom kao drugačije i ograničavanje njihove samostalnosti značilo je njihovo nazadovanje u pogledu obrazovanja, stoga nije bilo moguće „naučiti gluhoslijepo dijete *polovicu* onoga što obično dijete nauči“ (Gibson, 1989, 29). Budući da specijalne škole nisu razvijale puni potencijal učenika, bile su stigmatizirane i u stoljeću koje je uslijedilo pa se školovanje djece s invaliditetom često svodilo na prostor vlastitog doma. Protagonist drame *Leptiri su slobodni*, slijepi mladić Don, navodi da je

pohađao školu „u dnevnom boravku“ gdje su mu „predavali ... učitelji koji poučavaju slijepce“ (Gershe, 1969, 26), iako su istovremeno postojale škole za slijepu djecu diljem Amerike. Kraj 20. stoljeća donio je promjenu u okolnostima školovanja djece s invaliditetom koja su sve češće integrirana u razrede s ostalom djecom. Zakon o obrazovanju djece s invaliditetom, usvojen 1975., označio je početak inkluzivnog obrazovanja jamčeći djeci i mladima s invaliditetom besplatno obrazovanje koje odgovara njihovim potrebama, a nedugo nakon što je usvojen, djeca s invaliditetom počela su pohađati redovne škole (Albrecht i sur., 2001, 47).

Kultura nekog naroda pokazatelj je hijerarhijskih odnosa u društvu, statusa pojedinih društvenih skupina i njihove vidljivosti u zajednici. Drama *Leptiri su slobodni* upućuje na nedostatak reprezentacije osoba s invaliditetom u kulturnim sadržajima glavne struje, posebice u književnosti. Premda književna djela o osobama koje su prevladale društvene stigme povezane s invalidnošću imaju važnu ulogu u podizanju društvene svijesti, osobe s invaliditetom svoj prostor u književnosti dobivaju tek krajem 20. stoljeća. Budući da je književnost „jedan od moćnih medija za oblikovanje etičkih i političkih reprezentacija identiteta i invaliditeta“ i kao takva „može pomoći u osvješćivanju i osmišljavanju načina na koje se spram invaliditeta i osoba s invaliditetom možemo odnositi s empatijom i humanije“ (Paternai Andrić, 2019, 9), Gershe u drami *Leptiri su slobodni* pokazuje kako dječja spisateljica Florence Baker nastoji izmijeniti društvenu predodžbu o invalidnosti pisanjem knjiga o slijepom dječaku Donnyju Darku inspiriranu životom njezina sina:

DON: Donny ima dvanaest godina i rođen je slijep poput mene, samo što za maloga Donnyja Darka to nije hendikep. On može voziti automobile i letjeti avionima jer, vidite, njegove su druge sposobnosti toliko razvijene da može čuti pljačku banke na kilometar udaljenosti i može nanjušiti kako komunisti kuju zavjeru o rušenju vlade. On je ustrajni borac protiv zločina i nepravde, te na kraju svake knjige, jer mu je redovito dodjeljivano odlikovanje CIA-e ili FBI-ja, kaže: ‘Nema tako slijepih kao onih koji ne žele vidjeti!’ (Gershe, 1969, 25).

Sadržaji kojima su djeca izložena mogu utjecati na njihovo viđenje sebe pa tako i „likovi ili književni subjekti mogu biti model za identifikaciju“ (Paternai Andrić, 2019, 12). Sukladno tomu, Florence Baker potvrđuje da

je njezino pisanje pozitivno utjecalo na samopercepciju njezina sina Dona: „Pisala sam ih jer sam pronašla način da ti pomognem. Kad god si se osjećao obeshrabreno ili poraženo, ispričala sam ti priču o Donnyju Darku ... i potrudio si se malo više i bio si malo bolji“ (Gershe, 1969, 71). Oblikovanje književnih likova s invaliditetom kao afirmativnih junaka utječe na društveni status osoba s invaliditetom i mijenja paradigmu invaliditeta povezujući stanje s atributima kao što su snaga, sposobnost i vidljivost.

Zaključak

Analiza biografskih drama *Izlazak Sunca na Campobellu* (1958) Dorea Scharyja, *Čudotvorka* (1959) Williama Gibsona i *Leptiri su slobodni* (1969) Leonarda Gershea pokazuje da je američko društvo sve do kraja 20. stoljeća zaostajalo u inkluziji osoba s invaliditetom. Takvo društveno ozračje odraz je ekonomskog uređenja zemlje, onog kapitalističkog, koje je podrazumijevalo tjelesnu, mentalnu i intelektualnu sposobnost pojedinca kao preduvjet za ulazak na tržište rada. Subjekt koji nije bio sposoban sudjelovati u proizvodnom radu zbog tjelesnog ili nekog drugog oštećenja stigmatiziran je kao nepodoban, a tijelo takvog subjekta doživljavano je kao devijantno. Ekonomsko uređenje koje isključuje osobe s invaliditetom prouzrokovalo je niz daljnjih prepreka koje su onemogućavale integraciju ove populacije, kao što su teškoće pri zapošljavanju i obrazovanju, pravne barijere, neprihvatljiva arhitektonska rješenja, nepostojanje adekvatnog prijevoza, društvene predrasude povezane s invalidnošću te nevidljivost u zajednici. Marginalizacija osoba s invaliditetom nije se odvijala samo u poslovnom okruženju, nego i u onom privatnom pa su se tako pojedinci s oštećenjima profilirali kao stranci u obitelji i društvu. Tijekom 19. i 20. stoljeća invalidnost se promatrala kao nedostatak kojem treba pristupiti s medicinskog gledišta, pri čemu su se zanemarivali drugi načini unapređenja života osoba s invaliditetom. Nemogućnost prilagodbe potrebama koje nosi invalidnost nerijetko je rezultirala izoliranjem člana obitelji s invaliditetom od ostatka obitelji, a često i smještanjem u državne ustanove koje su bile namijenjene marginaliziranim društvenim skupinama. Diskriminacija s kojom su se osobe s invaliditetom susretale bila je prisutna u različitim životnim razdobljima i okolnostima, od razvijanja prijateljstva u djetinjstvu, preko ljubavnih odnosa, sve do svakodnevne interakcije s okolinom. Neki od oblika diskriminacije osoba s invaliditetom koji se pojavljuju u

analiziranim biografskim dramama jesu stigmatizacija, zanemarivanje subjekta s invaliditetom te isključivanje ili odbacivanje. Društvene stigme koje se vezuju uz osobe s invaliditetom temelje se na shvaćanju invalidnosti kao devijacije, manjkavosti i drugosti. Socijalna interakcija osoba s invaliditetom i njihove okoline u trima biografskim dramama pokazuje da invalidnost nije kategorija koja podrazumijeva marginaliziran položaj subjekta i da invaliditet nastaje kao društveni proces. Invaliditet se tako može tumačiti kao društveni konstrukt ovisan o političkim, kulturnim i ekonomskim okolnostima, stoga i promjena u okolnostima otvara mogućnosti boljoj inkluziji osoba s invaliditetom u budućnosti.

Literatura

- Albrecht, G. L., Seelman, K. D. i Bury, M. (2001). *Handbook of Disability Studies*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Darke, P. A. (2004). The changing face of representations of disability in the media. U: J. Swain i sur. (ur.), *Disabling Barriers – Enabling Environments* (str. 100-105). London: Sage Publications.
- DePoy, E. i Gilson, S. F. (2011). *Studying Disability: Multiple Theories and Responses*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Gershe, L. (1969). *Butterflies Are Free*. New York: Samuel French, Inc.
- Gibson, W. (1989). *The Miracle Worker*. New York: Bantam Books.
- Gilsdorf, J. R. (2018). Into Darkness and Silence: What Caused Helen Keller's Deafblindness?. *Clinical Infectious Diseases*, 67(9), 1445-1449.
- Leutar, Z. i Štambuk, A. (2007). Invaliditet u obitelji i izvori podrške. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43(1), 47-61.
- Mihanović, V. (2011). Invaliditet u kontekstu socijalnog modela. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47(1), 72-86.
- Nikčević, S. (2006). *Gubitnički genij u našem gradu: suvremena američka drama*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Pantić Conić, D. (2017). Američki san kao najpoznatiji globalni mit modernog potrošačkog društva. *In medias res: časopis filozofije medija*, 6(11), 1725-1731.
- Peternai Andrić, K. (2021). Invaliditet u književnosti, književnost u invaliditetu. U: T. Ileš i M. Sabljarić (ur.), *Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti, odgoju i obrazovanju* (str. 53-64). Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku.
- Peternai Andrić, K. (2019). *Pripovijedanje, identitet, invaliditet*. Zagreb: Meandarmedia.

- Puškar Mustafić, N. (2020). *Suze u publici: Katarza u suvremenoj auto/biografskoj američkoj drami*. Zagreb: Citadela libri.
- Russell, M. i Malhotra, R. (2002): Capitalism and Disability. *Social Register*, 38, 211-228.
- Schary, D. (1989). *Sunrise at Campobello*. New York: Dramatists Play Service.
- Sjedinjene Američke Države. (1776). *Deklaracija o nezavisnosti*. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> (pristup 15. 1. 2022.)
- Ujedinjeni narodi (2006). *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22010A0127\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22010A0127(01)&from=EN) (pristup: 15.01.2022.)

THE RIGHT TO THE AMERICAN DREAM: SOCIAL INCLUSION OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN AMERICAN BIOGRAPHICAL DRAMA

Abstract

American realistic drama often thematizes the realisation of the American dream in capitalist America, where disability is often seen as an obstacle in achieving personal and business goals. The paper analyzes the status of disabled persons and inclusive practices in three biographical plays: Dore Schary's *Sunrise at Campobello* (1958), William Gibson's *The Miracle Worker* (1959) and Leonard Gershe's *Butterflies Are Free* (1969). The analysis of disabled characters in the three biographical plays (status within a family, social life, as well as education and business achievements) seeks to highlight aspects in which the nineteenth- and twentieth-century American society lagged behind when it comes to the inclusion of people with disabilities. Theoretical considerations on identity formation by literary theorist Kristina Peternai Andrić are applied in order to explain the influence of disability on one's identity. The paper reaches a conclusion that disability-related stigmas are widespread in modern America and that disability as a physical condition is not what limits the individual, but prejudices that society associates with people with disabilities. Disability can thus be interpreted as a social construct dependent on political, cultural and economic circumstances, and therefore a change in circumstances opens up opportunities for better inclusion of people with disabilities in the future.

Keywords: American dream, *Butterflies Are Free*, disability, *Sunrise at Campobello*, *The Miracle Worker*